

A szerzői jog és a digitális szerzői jogkezelés

AMBERG Eszter

„A szélnek nem tilthatod meg, hogy fújjon, de építhetsz szélmalomokat.”
(közmondás)

Hazánkban a 19. század végétől¹ a szerzői jogi védelem próbál egyensúlyt tartani a szerző védelme és a közérdek között, „tekintettel az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás igényeire is”². Ez az egyensúly egyre törekenyebbé válik a digitális környezetben, amikor az információcsere mindinkább leegyszerűsödik. Az ún. digitális forradalom lehetővé tette, hogy a szövegeket, a képeket és a hangokat szabadon használjuk, és azokat másokkal is megosszuk, melynek során tökéletesen egyforma minőségű példányok keletkeznek. Ez persze felveti az *eredetiség* és a *hitelesség* kérdését is, vagyis az egyforma példányok közül ki birtokolja az eredeti példányt, illetve, ha bárki könnyen bele tud nyúlni és változtatni tud az eredeti példányon, akkor felmerülhet a kérdés, hogy az mennyire hiteles. Vagyis digitális környezetben a források könnyen hiányossá és ellenőrizhetetlen-

né válhatnak. A mindig megújuló technikai fejlődés új kihívást jelent a jogalkotók számára is. Közismert, hogy a jogalkotás mindig lé van maradva a műszaki fejlődéssel szemben, ezért a jogérvényesítés terén egyre újabb és újabb kérdések merülnek fel a digitális társadalomban, mint a szerzői jogi oltalom kérdése vagy az előadók jogai a digitális környezetben. Az Európai Unióban egyrészt a szerzők, a szoftverfejlesztők vagy a kiadók egyformán igénylik a jogbiztonságot és a kalóztól való védelmet; munkáik teljes körű jogvédelmére törekednek, ezért egyre újabb és újabb technológiákat fejlesztenek ki a már létrehozott szellemi termékeik ellenőrzésére; másrésztől azonban biztosítani kell a felhasználóknak az információhoz való szabad hozzáférést, mely főként a közgyűjtemények által valósulhat meg, akik a szellemi tulajdonjog tiszteletben tartásával és az aktuális szerzői jogi szabályozást fi-

gyelembé véve közvetítik azokat felhasználóik számára (ld. az IFLA 2000-ben kiadott állásfoglalása a szerzői jog a digitális környezetben címmel³). Ezen igényeket pedig nemzetközi szinten lehet és kell biztosítani.

Jelenleg az Európai Unió tagállamaiban a szerzői jogi szabályozás nem teljesen azonos. A nagy különbség abban van, hogy az angolszász országok a közjog szerint járnak el, azaz a szerzői jog nem abszolút joga a szerzőnek, hanem e jogot külön törvényben garantálni kell számukra, szemben a többi tagállam jogi szabályozásával, melyek a polgári jogra épülnek, melynek része a szerzői jog. Az Európa Tanács már 1988 óta fáradozik a tagállamok szerzői jogainak egységesítésén, hogy e fragmentált jelenből egy konvergált jövő felé haladjunk a szerzői jogi szabályozás területén is.

A következőkben egyrészt a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. (továbbiakban: Sztj.) azon legutóbbi az uniós csatlakozással, ill. a jogharmonizációval összefüggő módosításaira kívánok kitérni, amelyek a könyvtárakat leginkább érintik (pl. a szerzői vagyoni jogok, ill. a szabad felhasználás eseteinek módosulása/kiegészítése terén)⁴, másrészt a digitális tartalmak kezelésének aktuális jogi kérdéseit, ill. műszaki megoldásait mutatom be.

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. legutóbbi módosítása

Az Sztj.-t az egyes iparjogvédelmi és szerzői jogi törvények módosításáról szóló 2003. évi CII. tv. (továbbiakban: a módosító törvény) már harmad ízben módosította. A harmadik módosításra a jogharmonizációs programról és a program végrehajtásával összefüggő feladatokról szóló 2072/2003. (IV. 9.) korm. határozat értelmében került sor. A kormány jogharmonizációs törekvéseivel összhangban e módosítást elsősorban az tette szükségessé,

hogy az Európai Unióban az Sztj. kodifikálása (1999) után fogadták el az információs társadalomban érvényesülő szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelvét (2001. május 22.), melyet INFOSOC-irányelvként ismerhetünk. Az irányelv célja, hogy az információs társadalom viszonyait szem előtt tartva a tagállamok szerzői- és szomszédos jogi szabályozásait összehangolja azáltal, hogy a WIPO (World Intellectual Property Organization)⁵, két „Internet-szerződését”⁶, átülteti a közösségi jogba. Más szóval az Sztj. hatályba lépése óta a közösségi jog is továbbfejlesztett, melyet a hazai hatályos jogszabályban is tükröztetni kell.

A következőkben Dr. Tóth Péter Benjamin 2001-ben megjelent cikkére⁷ támaszkodva a könyvtárakat leginkább érintő jogszabály-változásokra szeretném ráirányítani a figyelmet.

A szerzői vagyoni jog elsődleges célja, hogy a szerzőnek (ill. a jogosultaknak) műve bármely felhasználása után anyagi ellentételezést, díjazást írjon elő (jogdíj). Ennek alapját az ún. *kizárólagos engedélyezési jog* adja, mely jog szerint a szerző kizárólagos joga műve egészének vagy *valamely azonosítható részének* anyagi és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználása, illetve, hogy erre másoknak engedélyt adjon.⁸

Az Sztj. 26. § (8) bekezdése a szerző kizárólagos jogai közé sorolja műve online felhasználásának engedélyezését. „E joga kiterjed különösen arra az esetre, amikor a művet vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy teszik a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választják meg.” Vagyis a jogszabály alapja az egyéni hozzáférés lehetősége, melyet először az internet megjelenése szélesített tömegméretűvé, de ide sorolható többek között a WAP⁹ technológia is, mely egyesíti az internetet és a mobil kommunikációt.

Az Szt. kimondja, hogy a szerző kizárólagos jogai közé tartozik, hogy művét terjessze, és a szoftverek, a filmalkotások és a hangfelvételben foglalt művek esetében ez a joga kiterjed a nyilvános haszonkölcsönbe adásra is¹⁰. De természetesen a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtáraknak szabad felhasználást ad a törvény a művek egyes példányainak haszonkölcsönbe adását illetően¹¹, vagyis a szoftvereket, CD-ROM-okat kivéve, nem kell engedélyt kérni a szerzőtől vagy jogdíjat fizetni a hangfelvételbe foglalt mű és filmalkotás haszonkölcsönbe adása esetén sem.

Az Szt. 27. §-ának módosítása¹² következtében „a szakirodalmi művek és a nagyobb terjedelmű, nem színpadra szánt szépirodalmi művek (pl. regények)” online felhasználását a jogalkotó immár a kizárólagos engedélyezési jog megszerzéséhez köti, míg korábban az irodalmi művek internetes felhasználására a közös jogkezelőtől kellett engedélyt kérni.

A szerző kizárólagos joga továbbá, hogy művét többszörözze, és hogy erre másnak engedélyt adjon¹³. A magáncélú másolást az Szt. 35. § (1)-(3) bekezdése szabaddá, azaz engedélymentessé tette, – ilyenek pl. az interneten szörfölők egyedi letöltései is –, ha az semminemű kereskedelmi tevékenységre, ill. haszonszerzésre nem irányul. Ezt azonban a módosító törvény 63. § (1) bekezdése szigorítja, pl. kotta reprográfiával még magáncélra sem többszörözhető. Ezen kívül nem minősül szabad felhasználásnak – akkor sem, ha magáncélra történik –, ha egy műről más személlyel készítettünk másolatot számítógépen, illetve elektronikus adathordozóra¹⁴. Ez tulajdonképpen egyrészt azt jelenti, hogy nem minősül szabad felhasználásnak, ha a könyvtárral, mint más, harmadik személlyel, készítettünk másolatot számítógépen, ill. bármely elektronikus adathordozóra; viszont a magáncélú másolatok esetében ha ezt a (fény)másolatot mással, pl. könyvtárral készítettjük el, az továbbra is szabad felhasználásnak¹⁵ minősül, a kottákat kivéve természetesen.

Itt szeretném felhívni a figyelmet a Könyvtártudományi Szakkönyvtár EU (ill. szerzői jog) konform megbízási nyilatkozatára a papírmásolatok terén:

„Alulírott
 (név) (olvasójegy száma)
 megbízom a Könyvtártudományi és Könyvtörténeti Szakkönyvtár munkatársát, hogy kizárólag tudományos kutatáshoz, illetve egyéni tanuláshoz, egyéni felhasználás céljából, a szerzői jogi jogszabályok figyelembe vételével számomra az alább megjelölt dokumentum részleteiről / cikkről papírmásolatot készítsen.
 Büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy a másolatot nyilvános közlés céljából – a szerző illetve a jogutód külön engedélye nélkül – nem használom fel, harmadik személy részére át nem adom, további másolatokat más személy részére nem készítek. Másodlagos közlés esetén hivatkozásként annak forrását megjelölöm.

Raktári szám	Szerző	Cím	Folyóirat címe, év/évfolyam	Terjedelem (lap, vagy laptól lapig)

.....
 a megrendelő aláírása

Dátum:.....”

A belső intézményi célú másolást az Szt. 35. § (4) bekezdése szabályozta „engedékenyen”, melyet azonban a módosító törvény a 2001/29/EK (INFOSOC) irányelvvel összhangban annyiban korlátozott, hogy meghatározta a kedvezményezett intézmények körét¹⁶. Ehhez kapcsolódva a módosítás a nyilvános könyvtárak fogalomkörébe tartozó intézmények körét tovább szélesítette a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó, de a nyilvános könyvtárak jegyzékén nem szereplő könyvtárak körével; ugyanígy, mint már említettem a szabad haszonkölcsönbe adási jog intézményénél¹⁷ is megteszi ezt a fogalombővítést. A belső intézményi célú másolás esetében fontos feltétel, hogy a másolat megőrzési céllal

saját példányról készüljön, továbbá, hogy ha a másolat tudományos vagy nyilvános könyvtári ellátási célt szolgál, akkor a könyvtár az adott mű teljes egészét lemásolhatja¹⁸.

Továbbá a szabad felhasználás eseteit a módosító törvény 66. §-a azzal az új felhasználási esettel egészíti ki, mely lehetővé teszi, hogy a könyvtárak a gyűjteményük részét képező műveket saját helyiségeikben az ezzel a céllal üzembe helyezett számítógépes terminálok képernyőjén tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára, a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetik, beleértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is. Ennek a paragrafusnak a tulajdonképpeni végrehajtási szabálya a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. 38. §-ának (5) bekezdésében szabályozott szabad felhasználás esetében a nyilvánosság egyes tagjaihoz való közvetítés és a számukra történő hozzáférhetővé tétel módjának és feltételeinek meghatározásáról szóló 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet.

Már az Sztj. 35. § (6) bekezdése is a szabad felhasználás körébe sorolta az ideiglenes többszörözést, ezáltal pl. az internet-szolgáltatók egyszerű átviteli és tárolási tevékenységét. Az önálló gazdasági jelentőség nélküli időleges többszörözés intézménye továbbra is megmarad a 2001/29/EK irányelv 5. cikk (1) bekezdésének értelmében, melyet ezzel összhangban a módosító törvény 63 §. (6) bekezdése is átültet, ha kizárólag arra irányul, hogy lehetővé tegye a hálózaton egy köztes szolgáltató által az átvitelt vagy a jogszerű felhasználást egy harmadik személy részére.

Az Sztj. egyik újdonsága az ún. reprográfiai díj bevezetése volt¹⁹, mely a fotomechanikai vagy más hasonló módon történő többszörözést (pl. fénymásolás, fax, nyomtatás stb.) megfelelő díjazáshoz köti. A jogdíjat pedig a készülék gyártói vagy import esetén a vám fizetésre kötelezett, ill. a készüléket az országba behozó és először forgalomba hozó személyek²⁰, ill. a reprográfiára szolgáló készülék üzemel-

tetői kötelesek megtéríteni a törvényben meghatározott határidőn belül. A módosítás továbbá újr szabályozza a reprográfiai és az ún. üres kazetta jogdíjainak²¹ kifizetését is.

A digitális tartalom alapuló szolgáltatások és termékek egyre nagyobb szerepet játszanak a szemünk előtt kibontakozó új, tudásalapú gazdaságban. Manapság az alkotások zöme eleve digitális hordozón kerül a nagyközönség elé, s amelyik nem, azt könnyen átalakíthatjuk digitális formátumúvá. Azonban az Sztj. 18. § (2) bekezdése szerint a mű tárolása digitális formában elektronikus eszközökön többszörözésnek minősül, mely szintén a szerző kizárólagos jogai közé tartozik. A digitális másolatkészítés jogát az Sztj. 47. § (2) bekezdése szerint a szerző saját maga gyakorolja, ezért ezt a jogot a felhasználó csak a szerzővel létrejött felhasználói szerződésben tudja megszerezni.

Nem kérdéses, hogy a legnagyobb fejlődés előtt a tartalomszolgáltató ipar áll, de a hagyományos műfajokban, azon belül a könyvek és az újságok területén is hatalmas a fejlődés. Gondoljunk az online könyvtárakra, melyek szabad belépést biztosítanak az internetezőknél vagy az újságok digitális kiadásaira, ahol az újságolvasók ingyen juthatnak online hozzáféréshez. Európa – azon belül a szellemi tulajdonjogok jogosultjai – egységes szellemi tulajdonjog átruházási rendszert igényel, az online tartalomszolgáltatás biztonságát, a másolási jogok egységes elbírálását, azaz az Unión belül egy stabil és biztos jogi környezetet. Ezen igényeket a nemzetközi szintű jogalkotással lehet biztosítani, nevezetesen a WIPO 1996-os „internet-szerződéseivel”, vagyis a Szerzői Jogi Szerződéssel (WCT)²² és az előadásokról és a hangfelvételekről szóló szerződéssel (WPPT)²³. E két szerződést hazánk az 57/1998. (IX. 29.) OGY határozattal erősítette meg, és már az 1999-es Sztj. is ezen szerződések szellemében készült.

A WCT szerződés rendelkezik a számítógépes programokról, az adatbázisokról, ill. a fejlesztés-, a bérbeadás-, és a közreadás jogáról. A szerződés 8. cik-

kelye lehetőséget ad a jogtulajdonosnak arra, hogy ellenőrizze a művét, az előadását, stb. az interneten keresztül, mivel a törvény szövege megengedi a szerzőnek, hogy akár a nyomtatott, akár a digitális formában történő terjesztést ellenőrizze. A szerződés 11. cikkelye kötelezettségként írja elő az egyes országoknak a technológiai intézkedések kijátszása elleni hatékony jogi védelem bevezetését, melynek lényege, hogy védje a jogtulajdonosokat például a hekkerekkel szemben. A műszaki intézkedések és a jogkezelési adatok védelméről az Szt. 95-96. §²⁴-ban rendelkezett, de a már említett INFOSOC-irányelv 6-7. cikkelyében is megjelent. A szerződés 12. §-a foglalkozik a jogkezelés kérdésével, mely paragrafus kimondja, hogy a jogkezelési információ célja, hogy megakadályozza a jogosulatlan használatot.

Digitális jog(osultság)kezelés

Mint említettem a jogtulajdonosok és a nagy tartalomelosztók egyre intenzívebben törekednek a már általuk birtokolt digitális tartalmak hozzáférését, továbbadását és felhasználását ellenőrző technológia kifejlesztésére és bevezetésére, mivel úgy tapasztalják, hogy a szerzői jog nem védi teljes mértékben a jogait, nem képviseli kielégítően érdekeiket.

Az internetre kitett digitális tartalmak technikai és jogi védelmére fejlesztették ki a Digital Rights Management (DRM) technológiát. A DRM nem egy jogszabályon alapuló engedélyezési jog gyakorlása, nem a szó szoros értelmében vett jogkezelés;

hanem tulajdonképpen egy tartalomeladást és felhasználást ellenőrző rendszer, vagyis itt a „jogkezelésről” nem szerzői jogi, hanem inkább informatikai értelemben beszélhetünk, ezért helyesebb lenne a DRM esetében a „digitális jogosultságkezelés”²⁵ kifejezést használni. A DRM jogszabályi környezetét a fent említett WCT illetve WPPT szerződések és az INFOSOC-irányelv megfelelő paragrafusai még csak körvonalazzák. Célja az Szt.-ben meghatározott szellemi termékek felett az engedélyköteles felhasználások jogosítása, ill. megtiltása, azaz a jogosulatlan hozzáférés megakadályozása, továbbá a szerző által meghatározott jogok ill. korlátozások betartatása a felhasználóval. Ennek értelmében a DRM-nek nem célja, hanem feltétele, hogy a jogtulajdonos eldöntse a jogokat, hisz a DRM egy eszköz ahhoz, hogy a létrehozó meghatározhassa ki mit tehet ill. nem tehet a dokumentummal (ellenben a szerzői joggal, ahol a jogszabály sok korlátot emel ennek). Ha azonban e technológia segítségével szubjektíven és önkényesen a jogi értelemben nem engedélyköteles felhasználásokat is engedélykötelessé tesz vagy a szabad felhasználások körét korlátozzák, úgy nem tekinthetjük a DRM-et a szerzői jog részének, s természetesen digitális jogkezelőnek sem.

Szintén nem célja, hanem feltétele a DRM technológiának az autentikáció, azaz a felhasználó azonosítása (pl. chipkártyával, hardverkulccsal), vagy fizetős tartalom esetén a fizetés megoldása.

Ki dönthet a dokumentum felhasználásáról?²⁶

	Hagyományosan	Digitális terjesztés	DRM-es terjesztés
Dok. átadása a közönségnek	Szerző	Szerző	Szerző
Dok. nyomtatása	Szerző	Közönség	SZERZŐ
Dok. részleteinek kimásolása	Közönség	Közönség	SZERZŐ
Dok. megjelenítésének száma	Közönség	Közönség	SZERZŐ

E táblázat kifejezően szemlélteti, hogy a DRM nem a szerzői jog része, hanem kvázi alternatívája; mely az információhoz való szabad hozzáférést abszolúte korlátozza/korlátozhatja, ezáltal pedig az egyensúly felborul, és a szerzők vagyis a tartalomszolgáltatók felé billen a mérleg nyelve a közgyűjteményekkel szemben.

Az utóbbi időben számos különböző kriptográfiai²⁷ eljárásokra épülő DRM technológiát fejlesztettek ki.

A 2004-es DAT konferencián megismerkedhettünk egy új digitális jogosultságkezelővel, az ún. CodeMeter²⁸-rel. Ez az egyik legújabb DRM termék, mely a használatot méri (neve is innen származik). A CodeMeter az első olyan eszköz, mely teljes körűen megvalósítja a DRM által támasztott két alapkövetelményt: hordozható és a másolás ellen védett (szerzői) licensteket kezel. Leegyszerűsítve ez egy hardverkulcs, melybe egymástól függetlenül akár 100 cég is beleírhat és akár 1000 termék is kezelhető, szemben a korábbi 1 termék – 1 hardverkulcs megoldással. Napjainkban akár régebbi, akár új információk technológiáról beszélünk, alkalmazhatóságának alapvető kritériuma a biztonság. A CodeMeter a legújabb biztonságtechnológiai megoldásokat és titkosítási algoritmusokat használja (az AES titkosítás 128-bites kulcsokat, az ECC algoritmusok pedig jelenleg 224-bites kulcsokat használnak). A hardver nagy előnye, hogy nem csak az offline, hanem a mobil jogosultságkezelés is lehetséges, mivel nem egy meghatározott számítógépre tölti le a licenstet, mint pl. az Adobe PDF²⁹. A felhasználó előnyei továbbá:

- mint már említettem, ez a DRM rendszer számtalan alkalmazáshoz használható;
- a licenz vásárlás és frissítés az interneten keresztül történik, azaz bárhol, bármikor;
- meghatározható, hogy mikortól legyen érvényes a licenz (idő alapú Pay-Per-Use³⁰);
- egy adott digitális tartalom vagy szoftver több gépre is telepíthető, de egy időben csak azon a

gépen használható, amelyikhez a CM-Stick csatlakoztatva van;

- a kulcs teljes tartalmát fájlban tárolják, így elvesztés esetén, az új kulcsba át lehet írni a régi licensteket. Azelőtt ilyen esetben újból meg kellett venni a hardverkulcsot.
- Linux, Windows és Mac operációs rendszeren is működik.

A működés alapelve, hogy a felhasználó licenz szerződést köt a CodeMeteren keresztül a licenzadóval az általa kiválasztott termékre, mely szerződés a CM-Stick-ben tárolódik és megjelenik a licenz a felhasználó beállításában. A felhasználó ezért független „e-Pénzbeszedőnek” fizet, itt időpecséttel ellátott bizonylat keletkezik, az „e-Pénzbeszedő” pedig szétosztja az összeget a licenzadó és az esetleges további e-Kereskedők között a részesedés arányában. A szerződés megköthető az Interneten keresztül is a speciális CodeMeter protokollon keresztül (CM-Talk)³¹, mely kezeli a fizetést is. Kifizetés után az internet sebességével íródik be a licenz a CM-Stick-be. Az elektronikus értékesítésre a digitális tartalmak a legalkalmasabbak, mivel a fizetés után azonnal alkalmazásba vehetők a szállítás kiküszöbölésével.

A SmartShelter program képes a dokumentumok (HTML, PDF, Flash, audió, videó fájlok, stb.) biztonságos kezelésére a hardverkulccsal (CM-Stick). A grafikus kezelő felület segítségével a szerző a dokumentumokat néhány kattintással le tudja védeni. Különböző jogosultsági szinteket határozhat meg a szerző egy dokumentumon belül, azaz a felhasználók különböző csoportjai a dokumentumnak csak a számukra engedélyezett részeit tudják olvasni. Minden levédeni kívánt fájlhoz ki kell alakítani egy licenstet, mely a használat paramétereit tartalmazza, tehát a felhasználó a megvásárolt tartalmat kizárólag előre meghatározott és korlátozott módon tudja másolni, CD-re vagy más adathordozóra/lejátszóra írni. Ezt majd a CM-Stick fogja tartalmazni.

A SmartShelter először is elemzi a különböző dokumentum formátumokat és ellenőrzi a hivatkozásokat (hyperlink), a dokumentumot szétoszthatja továbbá különböző módon titkosított hozzáférési osztályokba (PageClass), ahol minden elérési osztálynak ad egy egyedi titkosítási kulcsot. Ha a felhasználó rendelkezik a szükséges kulccsal, akkor könnyen elérheti az adott osztály információit, míg a többi osztály titkosítva marad. Az egyszerű titkosítási módszert alkalmazva egy osztály a CM-Sticken belül egy ún. Termék/Felhasználói kódot kap, de egy osztály maradhat védelem nélküli is. Ezután az ún. SmartShelter Archive Compiler az összes dokumentumot automatikusan egy titkosított, ún. archive fájlba szerkeszti. A felhasználó megkapja a fájlra a hardverkulccsal együtt, mely mint fent már említettem, tartalmazza a licenst, mely nélkül például lehetetlen elolvasni a védett szöveget. A védett adatokat eljuttatjuk a felhasználóhoz CD-ROM-on, aki egyszerűen beolvassa azokat, majd a csatlakoztatott hardverkulcs dekódolja az oldalakat a CodeMeter és a licenz alapján. Végül a dokumentum a felhasználó előtt pl. MS Internet Explorerben jelenik meg. Így elérhető, hogy a fontos, védeni kívánt adat ne tárolódjon a merevlemezen és ne terjedjen világszerte az Internet segítségével. A SmartShelter értékesítése a már fent bemutatott CM-Talk rendszeren keresztül meglehetősen egyszerű, védelme pedig a CodeMeter-rel biztosított.

2005 januárjában a digitalizálással összefüggésben szerzői jogi vita alakult ki a Katalisten, mellyel kapcsolatban Nagy Anikó, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének főtitkára felkérte a Könyvtári Intézetet, hogy fejtsse ki álláspontját. A szakmai vita során felmerült a normaváltoztatás igénye, és ezzel egyidőben a Creative Commons (CC)³² licenz honosításának kérdése. Nos, a Creative Commons a fent bemutatott DRM technológiától is eltérő szisztémára épül. A CC 2001-ben indult amerikai nonprofit cég illetve web-projekt egyben. A CC tehát

nem DRM technológia, hanem tulajdonképpen nem más, mint néhány ajánlott mintaszerződés, mely lehetőséget ad a digitális tartalmak szerzőinek, hogy az előállított tartalmak hozzáféréseinek módjait és lehetőségeit a licenz szerződésben saját maguk határozzák meg. A CC lényege, hogy a nyílt forráskódú szoftverekhez hasonlóan a weboldalak tartalmi is mindenki számára elérhetőek legyenek, vagyis azok szabadon felhasználhatóak, terjeszthetőek, idézhetőek legyenek, persze bizonyos korlátozásokkal³³; addig a Smart Shelter a DRM egyik implementációja, mely alapvetően a szerzői és kiadói jogok védelmét hivatott biztosítani a jogosulatlan hozzáféréssel szemben. Ugyanakkor a CC licenzeket, a SmartShelterhez hasonlóan, a grafikus kezelő felületen könnyedén kiválaszthatja a szerző (a licenzvarázsló segítségével). Így a művek felhasználásához egyik esetben sincs szükség a szerző (vagy közvetítő) beleegyezésére, hisz a szerző vagy a jogtulajdonos a számára legmegfelelőbb licenz kiválasztásával ezt már megadta. A CC viszont – ellentétben a SmartShelterrel – általában egy teljes weboldalra vonatkozik, nem az egyes dokumentumokra külön-külön.

Magyarországon nemrég kezdődött el a CC honosítása³⁴, melynek során a licenc első verzióját a CC fórumain nyilvános vitára bocsátják, majd az adott ország CC projektvezetője dönti el, milyen mértékben hasznosítja az esetleges javaslatokat. Miután elkészül a licenz utolsó verziója, azt még közzététel előtt a CC vezetősége átnézi. Fontos megjegyezni, hogy *a licenz szerződés nem sértheti az adott ország szerzői jogi szabályozását*. A közgyűjtemények számára a digitális tartalmaik rendelkezésre bocsátása kapcsán jelenthet megoldást a licenz szerződés kötése a jogtulajdonossal. A licenz szerződések alapelveiről a Calimera digitális útmutatóban olvashatnak bővebben a Könyvtári Intézet honlapján³⁵.

A Microsoft a jövőben olyan digitális jogkezelő technika kifejlesztését finanszírozza, melyben egy-

re szélesebb körű biztonságot, ill. adatvédelmet képesek biztosítani akár vállalaton belül, vagy akár a vállalatok közötti kapcsolatokban. A jelenlegi tartalomvédelmi megoldásai egyrészt a digitális jogkezelő szoftvere, az ún. Windows Rights Management Services³⁶, melyet a nyomtatható tartalmakra (pl. Office dokumentumokra) lehet alkalmazni és kifejezetten alkalmas a vállalati információk védelmére. A videó- és hanganyagok védelmére pedig a Windows Media DRM³⁷ alkalmazható.

De a DRM technológiát a jövőben nem csak a tartalmak kontrollálására tervezik használni, hanem a teljes számítógépes környezetre is, azaz a tervek között szerepel „a DRM (Digital Rights Management) technológiák operációs rendszer, valamint hardver szintű megvalósítása”³⁸.

Megfigyelhető, hogy a digitális jogosultságkezelés egyre inkább aktuálissá válik az európai közösség - és így Magyarország - szerzői jogi jogpolitikájában is.

Az Európai Bizottság elfogadta 2004 április 16-án COM(2004) 261 final³⁹-t, azaz a szerzői és a kapcsolódó jogoknak az egységes belső piacon való kezeléséről szóló irányelvjavaslatát. Az Európai Unión belül a közös jogkezelés kérdésköre újra a figyelem középpontjába került. A bizottsági közlemény a közös jogkezelés területén közösségi jogalkotást helyez kilátásba, a szabályozás részletessége attól függően változhat majd, hogy az adott kérdéskör mennyiben érinti az egységes belső piac működését. Az irányelvjavaslat 1.2.5. fejezete ráirányítja a figyelmet a digitális jogosultságkezelés fontosságára, amely az új digitális szolgáltatások vonatkozásában az egyik legjelentősebb eszközzé kezd válni a belső piacon.

Az Európai Bizottság az eEurope Action Plan 2005 végrehajtásának keretében is részletesen foglalkozik a digitális jogosultságkezelés kérdésével. 2004 márciusában szakértői munkacsoportot alakított⁴⁰ a tartalomszolgáltatók⁴¹, a nemzetközi szerzői jogi szervezetek⁴², távközlési cégek⁴³ stb. széles körének

bevonásával. A 2004 júliusában elkészült zárójelentés⁴⁴ három konszenzusra épülő ajánlást tartalmaz: a *DRM és interoperabilitás; A magáncélú másolás díjai és a DRM; Áttérés a jogtisztá szolgáltatásokra az interneten* címmel. Az EBLIDA⁴⁵ is üdvözölte az Európai Bizottság kezdeményezését a digitális jogosultságkezelés területén, ugyanakkor elszalasztott lehetőségnek tarja, hogy a könyvtárak (különösen az egyetemi könyvtárak) nem képviseltették magukat a szakértői csoportban. 2004 szeptemberében az EBLIDA megjelentette válaszáat a DRM szakértői bizottságának zárójelentésével kapcsolatban.⁴⁶ Az EBLIDA örül, hogy a jelentésben megfogalmaztak alapvető meghatározásokat. Egyetért a jelentés azon következtetésével, mely szerint fontos az, hogy a DRM biztosítja és elősegíti azt, hogy a fogyasztó kiválaszthassa a számára legjobb megoldást. A választás és a piaci verseny azonban csak akkor valósulhat meg, ha a fogyasztó körbe tud nézni és meg tudja keresni a legjobb árat és a legkedvezőbb jogosultsági feltételeket. Ez nagyon fontos a tartalomközvetítőknek is, mint pl. a könyvtáraknak. Mindazonáltal a „strong licensing terms”⁴⁷ kifejezést túl erősnek tartja az EBLIDA, mert aggódik, hogy a „strong” vajon nem azt jelenti-e, hogy az engedélyezési feltételek egyáltalán nem tárgyalhatók vagy csak korlátozott felhasználást engedélyez.

Az EBLIDA támogatja továbbá az Európai Bizottság és a vállalatok kalózkodás elleni küzdelmét, de hozzáteszi, hogy csak azért, mert egy anyagot ingyenesen letöltesz az internetről, még nem kellene ezt kalózkodásnak minősíteni. A szerzői jogi szabályozás világszerte elismeri a szerzői jogi védelem alá eső bizonyos tartalmak/dokumentumok ingyenes felhasználását. Ezeket hívják a szerzői jogban kivételeknek.⁴⁸ A DRM rendszereknek tiszteletben kell tartania ezeket a szerzői jogi kivételeket, amelyet a felhasználók saját országuk szerzői jogi szabályozása értelmében élveznek. Ezek nagyon fontosak nemcsak a felhasználóknak, hisz elvileg a kivételek

legitimizálják a jogtulajdonosok monopóliumát, így azokat a jogtulajdonosoknak is mindig figyelembe kellene venniük. Az EBLIDA csalódott, hogy ennek a problémának viszonylag csekély jelentőséget tulajdonított az Európai Bizottság szakértői munkacsoportja. Fontos, hogy a hozzáférésre és az online tartalom felhasználására vonatkozó engedélyek tartalmazzanak egy kötelező, egységes záradékot amely kimondja, hogy az adott felhasználó országában érvényben lévő szerzői jogi szabályozásban rögzített kivételeket az adott engedély nem hálytalanítja.

Az EBLIDA továbbá örül annak, hogy az Európai Bizottság elismerte, hogy a WCT 12. cikkelyét meg kell vizsgálni, hogy a jog által megengedett tevékenységeket nem befolyásolja-e negatívan a hatékony technológiai intézkedések alkalmazása, az ún. nevezett „blokkolás”⁴⁹. Ennek megvizsgálásában az EBLIDA teljes támogatásáról biztosítja az Európai Bizottságot.

Az EBLIDA további szempontjai, melyeket javasol figyelembe venni a DRM rendszerekkel kapcsolatban:

- ☉ adatvédelem (a felhasználó személyiségi jogai, biztonsági intézkedések különböző szintjei, a tudományos felhasználók igényei);
- ☉ jogszerű megkerülés, azaz a technológiai intézkedések jogszerű megkerülésének lehetősége (pl. köteles példány szolgáltatás, archiválás);
- ☉ világos útmutatás a felhasználónak a vásárlás előtt (pl. címke, útmutató);
- ☉ és végül a rendszer legyen felhasználóbarát.

Az Információs Társadalom Koordinációs Tárcaközi Bizottság (ITKTB)⁵⁰ Informatikai Biztonság Albizottságán (INBA) belül 2004. július 29-én megalakult a DRM munkacsoport, mely hazánkban a digitális szerzői jogi kérdésekkel hivatott foglalkozni. A munkacsoportban a közös jogkezelő szervezetek képviselőin kívül az Igazságügyi Minisztérium, az Informatikai és Hírközlési Minisztérium valamint

a Magyar Szabadalmi Hivatal szakértői vizsgálják a különböző DRM rendszereket és azok alkalmazásait, tekintettel az aktuális piaci viszonyokra és az adott szerzői jogi jogpolitikára. A munkacsoportnak 2005. július 1-ig kell elkészítenie jelentését a kormány számára.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a folyamatosan fejlődő DRM technológia még nagy jövő előtt áll, melyet elsősorban a fizetős tartalmak előállítói és azok értékesítői várnak igazán, hisz mint tudjuk a digitális jogosultságkezelés törekvése többek között lehetetlenné tenni a megvásárolt fájlok internetes kalóz-terjesztését. Az államigazgatásban is nagy szerepet kaphat, különösen a korrupció elleni küzdelemben, hogy ne tudjanak az iratok nyomtalanul megsemmisülni, eltűnni vagy adott esetben hirtelen felbukkanni.

Ugyanakkor a közérdek erősen csorbulna, ha a DRM technológiával jogilag nem védett tartalmakat védenének le, megakadályozva azok szabad felhasználását a közgyűjteményekben, mely tartalmak, információk, alkotások adott esetben közös kultúránkat alkotják, így tehát közvagyonot képeznek.

Végezetül megfigyelhető, hogy a jelenlegi szerzői jogi szabályozás piaci környezetben nem nyújthat elegendő védelmet a szerzőnek az illegális terjesztéssel szemben, mint ahogy az esszé elején is utaltam rá, a mindig megújuló műszaki (pl. másolási) technológiákra a jog csak hosszabb-rövidebb reakcióidő után tud reagálni, ill. korlátozni.

Ugyanakkor a jogi szabályozás a közgyűjtemények szolgáltatásait korlátozza/korlátozhatja erőteljesebben, hisz a kalózokhoz képest a közgyűjteményeket mindig is könnyebb lesz szankcionálni. Ha azonban pl. a közgyűjtemények által nem biztosítjuk az információhoz való szabad hozzáférés jogát mindenki számára, úgy végeredményben az európai információs társadalom versenyképességét csökkent(het)jük. Az információs társadalom tagjainak egyre több információra lesz szükségük mindenna-

pi életük során, ezért az új társadalomban az információk elsődleges közvetítőivé és tudásközpontokká kell válniuk a közgyűjteményeknek. A közgyűjtemények lesznek majd az a bázis, melyre az európai tudásalapú gazdaság támaszkodhatna. Az Európai Unió programjában meghirdetett élethosszig tartó tanulás által pedig kibontakozhatna egy új, versenyképesebb európai gazdaság.

Jegyzetek

1884. évi XVI. tc.
1999. évi LXXVI. tv. preambulum
- The IFLA Position on Copyright in the Digital Environment. <http://www.ifla.org/III/clm/pl/pos-dig.htm>
- Emellett ugyanakkor a 2003. évi CII. tv. módosításokat eszközöl az Szjt.-n a kapcsolódó jogok és a közös jogkezelés területén is.
- A Szellemi Tulajdon Világszervezete
- WCT, WPPT
- TÓTH Péter Benjamin: A szerzői jog könyvtárakra vonatkozó rendelkezései. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 48. évf. 2001. 2. sz. 64-70. p.
- A módosító törvény 53. §
- Wireless Application Protocol (= vezeték nélküli alkalmazási protokoll)
- Szjt. 23. § (3) bek.
- A módosító törvény 67. §
- A módosító törvény 60. § (1) bek.
- Szjt. 18. § (1) bek.
- A módosító törvény 63. § (3) bek.
- Szjt. 33. §
- A módosító törvény 63. § (4) bek.
- A módosító törvény 67. §
- A módosító törvény 63. § (4) bek. b, pont
2000. szeptember 1-jétől, vagyis az Szjt. hatályba lépése után egy évvel későbbi időpontban vezették be e díjigényt
- A módosító törvény 55. § (1) bek.
- A módosító törvény 54. § (1)-(2) bek.
- WIPO Copyright Treaty
http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wct/trtdocs_wo033.html
- WIPO Performances and Phonograms Treaty
http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wppt/trtdocs_wo034.html
- Ld. továbbá a módosító törvény 78-80. §-t
- A kifejezést Tóth Péter Benjamin javasolta.
- Részlet VARGA Gábor: A digitális jogkezelés eszközei – Tartalomkezelés Microsoft eszközökkel c. előadásából, mely elhangzott a DAT'2004 konferencián
- A kriptográfia az algoritmikus biztonsági módszerek tudománya.
- www.codemeter.hu
- Az Adobe DRM-megoldása az Adobe PDF (Portable Document Format = hordozható dokumentum)
- Pay-Per-Use: felhasználáson alapuló elszámolás
- <http://www.codemeter.hu/feherkonyv/cm-talk.htm>
- <http://creativecommons.org/>
- Ld. copyright (all rights reserved) helyett CC (some rights reserved), vagyis „minden jog fenntartva” helyett „néhány jog fenntartva”
- Mikes: Kreatív kommonisták és a kiberjog Elvise.
<http://index.hu/tech/jog/cc0411/>
- <http://www.ki.oszk.hu>
- <http://www.microsoft.com/rms>
- <http://www.microsoft.com/windowsmedia>
- TÓTH Kristóf: Közelebb kerül egymáshoz a BIOS és a Windows. <http://www.sg.hu/cikk.php?cid=29235>
- http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2004/com2004_0261en01.pdf
- High Level Group on Digital Rights Management
- pl. BBC
- pl. GESAC, IFPI

43. pl. France Telecom, Vodafone http://www.eblida.org/position/HLGDRM_FinalReport_May-July04.htm
44. High Level Group on Digital Rights Management. Final Report, March-July 2004. http://europa.eu.int/information_society/eeurope/2005/all_about/digital_rights_man/doc/040709_hlg_drm_final_report.doc
45. European Bureau of Library, Information and Documentation Associations (= Könyvtári, Információs és Dokumentációs Egyesületek Európai Irodája). <http://www.eblida.org>
46. Response to the European Commission consultation on the Final Report of the High Level Group on Digital Rights Management, March-July 2004.
47. Szigorúan szabályozott engedélyezési feltételek
48. A szerzői jogban a magán célú felhasználások általában nem igényelnek engedélyt. Azonban ha valaki mások számára is hozzáférést biztosít az adott műhöz, akkor már engedélyt kell kérni a felhasználásra, ill. jogdíjat kell fizetni.
49. „the technological lock up”
50. 2003. február 25-én alakult meg az 1214/2002. (XII.28) Korm. h. alapján, mely A Magyar Információs Társadalom Stratégia készítéséről, a további feladatok ütemezéséről és tárcaközi bizottság létrehozásáról határozott.

Digitális jogkezelés dokumentumküldőknél –

Az elektronikus dokumentumszolgáltatás (Electronic document delivery -EDD) viszonylag új jelenség a hagyományos dokumentumellátás és a könyvtárközi kölcsönzés világában. Az EDD azt jelenti, hogy elektronikus úton gyorsan, akár azonnal is rendelkezésre áll egy saját, megtartható példány a kívánt anyagból -- rendszerint folyóiratcikkből. Ez az eljárás nagyon népszerű a felhasználók körében, akik így könnyen juthatnak a helyileg nem elérhető cikkek példányaihoz. Ugyanezért nem szeretik a kiadók. Szerintük ez lehetővé teszi a könyvtáraknak, hogy töröljék előfizetéseiket, ehelyett dokumentumszállítókra és más könyvtárakra támaszkodjanak.

A vita az utóbbi időkbén felerősödött, mivel a dokumentumellátásban az EDD szerepe nő. Az EDD ellenőrzésének egyik módja lehet, hogy az átadott fájlokra biztonsági jelzést helyeznek el. Ezt nevezik digitális jogkezelésnek. A következőkben az ilyen rendszerek használatának háttéréről lesz szó, és bevezetéséről az egyik nagy dokumentumszállítónál. A digitális jogkezelés (Digital rights management – DRM) elnevezéssel azokat a technikai védelmi eszközöket illetik, amelyekkel a tartalmat veszik körül. A cikk továbbiakban beszámol a British Library több éves gyakorlatáról, melynek első lépése volt, hogy a fénymásoló gépeket szkennerekre cserélték.

Az Adobe rendszerére épülő szolgáltatás előnyeit és hátrányait is kommentálja. - F: Braid:

The use of a digital rights management system in a document supply service.

In: Interlending & Document Supply, 2004/3. ref.: Mann J., TMT, 7-8.

(KIT hírlevél, 2005. aug. 3.)